

Олена Она (с. Каланчак Херсонська обл.)

Науково-дослідницька діяльність з географічного краєзнавства у Каланчацькій ЗОШ І-ІІІ ст. № 2

У статті обґрунтовується необхідність географічного краєзнавства в рамках предмету географія для розвитку патріотизму у школярів. Велику цінність в даному напрямку мають матеріали історії рідного краю для формування ціннісного відношення до своєї Батьківщини. Детально описані основні форми краєзнавчої роботи в рамках науко-дослідницької роботи в школі.

Ключові слова: краєзнавство, Таврійський край, с. Каланчак, науково-дослідницька робота, екскурсія, туристсько-краєзнавча робота, краєзнавча гурткова робота, краєзнавча гра.

Она Олена

Scientific and research work in geography regional study in Kalanchaksecondary school of I-III degree № 2

The article substantiates the need for regional work in the context of geography study for patriotism development in pupils. Materials on history of native land for valued attitude forming toward history of the motherland are presented by the author. The main objective of this work is to describe actuality of a region study for forming of patriotism for the schoolchildren of school № 2 in Kalanchak of Kherson region in the context of scientifically-research work. The basic forms of regional work within the framework of research work at school are described in detail. It noted that using of regional material for a study any subject in extracurricular work assists the decision of tasks of education. The author said that she practices the realization of historical, natural and productive excursions. One of effective forms of patriotic education is combination of study region and tourism. Expeditions are the most difficult form of tourist-regional work. A regional study game assists detection of children's hidden possibilities and capabilities. In conclusion it is stated that the region study helps pupils to form a national character.

Key words: regional study, Tavricheskregion, Kalanchak, research work, excursion, tourist regional work, regional group work, regional game

Елена Она

Научно исследовательская работа по географическому краеведению В Каланчакской оош I-III ст. № 2

В статье обосновывается необходимость краеведческой работы в контексте изучения предмета география для развития патриотизма у школьников. Огромную ценность в данном направлении представляют материалы по истории родного края для формирования ценностного отношения к истории своей родины. Подробно описаны основные формы краеведческой работы в рамках научно-исследовательской работы в школе.

Ключевые слова: краеведение, Таврический край, с. Каланчак, научно-исследовательская работа, экскурсия, туристическая краеведческая работа, краеведческая работа в кружке, краеведческая игра.

Постановка проблеми. В сучасних умовах підвищуються вимоги суспільства до громадянина України, у якого серед загальнолюдських якостей поряд з мораллю, національною свідомістю та сумлінням мають бути сформовані національно-патріотичні почуття і переконання, розвинута духовна культура. Провідні засади патріотичного виховання знайшли своє відображення у державних документах, зокрема в Законі України «Про освіту», Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI

століття)», Національній доктрині розвитку освіти, у Концепції національного виховання та інших державних і науково-методичних матеріалах.

Наразі постає нагальна необхідність формування нових ціннісних орієнтацій, нових ціннісних ідеалів, ціннісного світогляду людини, яка житиме і працюватиме у XXI столітті в Україні – незалежній європейській державі. Безумовно, ціннісні орієнтації поєднують творчість, оригінальні ідеї з народними

традиціями і культурою¹. Ціннісне ставлення особистості до суспільства і держави виявляється у таких якостях, як патріотизм, національна самосвідомість, правосвідомість, політична культура та культура міжетнічних стосунків².

Від підготовленості, цільових установок українських школярів залежить загальна освіта, добробут країни і всіх майбутніх поколінь. Тому важливим завданням є посилення виховного потенціалу школи, особливо національно-патріотичного виховання молодого покоління³.

Одним з ключових напрямів цієї діяльності є створення умов для виховання та розвитку особистості громадянина і патріота України, готового і здатного відстоювати її інтереси. У зв'язку з цим проблема патріотичного виховання стає однією з найактуальніших.

Головна мета даної роботи – охарактеризувати результати краєзнавчої роботи в формуванні патріотизму у школярів ЗОШ І-ІІ ст. № 2 с. Каланчак Херсонської області в межах науково-дослідницької роботи.

Аналіз останніх публікацій. Українське географічне краєзнавство має глибокі корні і давні традиції, започатковані ще за часів Київської Русі легендарними літописцями. Знаковими науковими працями для незалежної України стали монографії Р. Маньківської, академіка П. Тронька. Проблема патріотичного виховання привертала увагу багатьох дослідників. Так, сутність патріотизму як моральної якості визначалася Й. Песталоцці, А. Дістервегом, Г. Сковородою як стержневий принцип національного виховання.

Теоретичні й методичні засади патріотичного виховання дітей і молоді розглядали Г. Ващенко, О. Духнович, А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський. Особливо цінними є сучасні наукові розробки Т. Анікіної, О. Вишневецького, С. Косянчук, Ю. Красильника, Ю. Каюкова, Ю. Руденка та інші. Проблема дослідження ціннісно-сислової сфери людини займались Д. Лихачов, Ю. Трофімов, Г. Васьківська, В. Пушкар, Т. Антоненко, О. Га-

женко, Л. Кондрашова, О. Москаленко та інші.

К.Д. Ушинський вважав, що патріотизм є не тільки важливим завданням виховання, але й могутнім педагогічним засобом⁴.

З кожним роком інтерес до краєзнавства зростає. Однак питання розвитку патріотизму на матеріалах краєзнавчого характеру в межах науково-дослідницької роботи мало досліджене.

Виклад основного матеріалу. Головною умовою сьогодні є збереження спадкоємності поколінь, розвиток національної культури, виховання дбайливого ставлення до історичної та культурної спадщини нашої країни. В реалізації національної самосвідомості та історичної пам'яті українського народу вагомим чинником виступає краєзнавство, вивчення рідного краю, яке виконує відповідні науково – пізнавальні та виховні функції.

Як відомо, високі поняття «батьківщина», «національна гідність», починаються саме із знання рідного краю, історії села чи міста, вулиці, домівки, де людина народилася і виросла, де пройшло її дитинство. Знання рідного краю духовно збагачує її, виховує нездоланну відданість Вітчизні, вчить шанувати свій народ та інші народи, що здавна пліч-о-пліч жили і працювали в Україні.

Саме краєзнавство є безцінною скарбницею збереження історичного досвіду багатьох поколінь, всього того найкращого, що витримало випробування часом в сфері матеріальної та духовної культури. Ця скарбниця є тим своєрідним містком, який зв'язує покоління минулого з поколінням сучасним і прийдешнім. Краєзнавство належить до нового типу міждисциплінарного знання, що формується у сучасній науці, і включає в себе географічні, історичні, економічні, демографічні, біографічні, фольклорні, літературознавчі, соціологічні, екологічні, музеєзнавчі, бібліографічні аспекти. Об'єднуючим компонентом є те, що вся ця інформація стосується однієї місцевості. Взаємодія у краєзнавчій роботі різноманітних видів людського знання і діяльності сприяє поступовому формуванню науково-тео-

¹Васьківська Г.О. Формування ціннісно-сислових орієнтацій учнів старшої школи засобами змісту сучасного підручника [Текст] / Г. О. Васьківська, С. В. Косянчук // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол., головн. ред. В.М. Мадзігон; наук. ред. О.М. Топузов]. – К.: Пед. думка, 2011. – Вип. 11. – С. 107–120.

²Програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні [Електронний ресурс] / [авт. кол.: І.Д. Бех, Т.Ф. Алексеєнко, Г.О. Балл на ін.] / Інститут проблем виховання НАПН України. – Режим доступу: <http://ipv.org.ua/home/39-2010-06-08-18-03-21.html?showall=1>

³Она О.В. Краєзнавство як ресурс національно-патріотичного виховання / Таврійський вісник освіти : наук.-метод. журн. / Херсон. акад. неперер. освіти. – Херсон: [б. в.], 2017. – № 1. – 30 с.

⁴Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори. Том 1. – Київ: Радянська школа, 1983. – 488 с.

ретичного ядра краєзнавства у тісному зв'язку із загальнокультурною просвітницькою роботою.

Історія Таврійського краю має глибоке коріння і давні традиції, започатковані ще за часів скіфів. Одними з перших мешканців Херсонщини були кіммерійці. Проте, перше державне утворення на цих землях пов'язують зі скіфами: кочові племена скіфів з'явилися у Причорноморських степах у VIII-VII століттях до н.е. і створили Скіфську державу⁵.

У нашому навчальному закладі напрацьований позитивний досвід у створенні системи патріотичного виховання юних каланчаків на історико-культурних традиції нашого селища, області. Ми продовжуємо розвивати закладені ще в дошкільному віці знання, уміння, навички наших вихованців, велику увагу приділяємо вивченню місцевої історії, географії, літератури.

Основні форми краєзнавчої роботи в рамках науково-дослідницької роботи в нашій школі наступні: екскурсія; туристсько-краєзнавча робота; експедиція; краєзнавча гурткова робота; краєзнавча гра.

Необхідним, цікавим, актуальним, доступним в різні пори року та для всіх вікових категорій компонентом краєзнавчої роботи є *екскурсія*. Учні нашої школи є частими відвідувачами місцевого краєзнавчого музею, музею козацтва, де відбуваються зустрічі з цікавими людьми, місцевими митцями. Традиційними є поїздки до біосферного заповідника «Асканія – Нова», обласного краєзнавчого музею, Миколаївського зоопарку. Екскурсії на виробництво ВАТ «Каланчацький маслозавод», «Рисові системи», автотранспортне підприємство знайомлять краєзнавців з природними і соціально-економічними умовами сільськогосподарського і промислового виробництва.

Експедиції – найскладніша форма туристсько-краєзнавчої роботи, що передбачає проведення певних наукових досліджень. Так, учні нашої школи є активними учасниками Всеукраїнських акцій та експедицій: «Моя Батьківщина – Україна», в минулому – «Історія міст і сіл», «Краса і біль України», «Моя земля – земля моїх батьків» та ін. В рамках цих експедицій проведені дослідження були узагальнені в роботах: шкільні «Вулиця мого селища» 5-11 класи, які виконані з ви-

користанням ІКТ, роботи призери обласного рівня опис – нарис «Селище Каланчак», «Через призму років. С. Новокиївка», «Оглядова екскурсія селищем Каланчак», «Водні ресурси Каланчацького району», розробка екскурсійного маршруту «Степовими стежками Каланчацького району» тощо.

Однією з ефективних форм патріотичного виховання є поєднання краєзнавства та туризму. *Туристсько-краєзнавча* діяльність, як засіб соціалізації учнів, сприяє формуванню моральної культури особистості й має спиратися на основні принципи педагогіки. Упродовж десятиліть еволюції туристсько-краєзнавчої роботи та теоретичного обґрунтування її суті в науковій літературі сформувався неоднозначне трактування понять «туризм» і «краєзнавство»⁶.

В плані виховної роботи нашої школи передбачено обов'язкове проведення одноденних походів в весняно-осінній період. Каланчацький район – це степовий край. Проте, є багато мальовничих куточків, в які можна здійснити одноденні походи. Основним районом подорожей є річка Каланчак. Та економічна ситуація, що нині склалася в районі, вплинула на роботу дренажних свердловин, які були і джерелом живлення річки, і джерелом питної води для подорожуючих. Це дещо ускладнює проведення походів. Цікавим є маршрут по п'яти скіфських курганах, які знаходяться в межах селища. Класні керівники практикують проведення вело походів до села Хорли із відвідуванням порту, могили С. Фальц – Фейн, місцевого краєзнавчого музею, метеостанції⁷.

Серед методів, які використовують у туристсько-краєзнавчій діяльності, ми застосовуємо літературний, статистичний, візуальний (спостереження), картографічний, анкетний, польових досліджень, описовий.

Бібліографічну інформацію про Херсонську область знаходимо у Херсонській обласній універсальній бібліотеці ім. О. Гончара, бібліотеці КВНЗ «Херсонської академії неперервної освіти», бібліографічних відділах Херсонської дитячої бібліотеки ім. Дніпрової Чайки, Херсонського обласного краєзнавчого музею, а також бібліографічних відділах міських, сільських музеїв, закладів освіти; краєзнавчих та інших музеїв населених пунктів області.

⁵ Слєпхуїна Р.І., Потапов А.В. Історія Таврійського краю до утворення Херсонської області / Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві, 2014, вип. 5(6) – С. 34–44.

⁶ Уривалкін О.М. Історичне краєзнавство. Навч. посібник для студентів – Ніжин, 2002. – 157 с.

⁷ Она О.В. Краєзнавство як ресурс національно-патріотичного виховання / Таврійський вісник освіти: наук.-метод. журн. / Херсон. акад. неперер. освіти. – Херсон: [б. в.], 2017. – № 1. – 30 с.

Літературних джерел про селище Каланчак та Каланчацький район дуже мало. У різні періоди існування, територія Каланчацького району входила до складу Таврійської губернії, Одеської та Миколаївської областей. Тому авторам було доволі складно збирати відомості для своїх книг. У нагоді для написання науково-дослідницьких робіт стали книги: А.Г. Харченко «Каланчак та його околиці», Л.Н. Гордиєнко, А.Т. Волков «Золотое руно Таврии», В.С. Чистиков «Каланчак: історичний нарис», С.А. Дяченко «Преображенка: имения Херсонского края» та ін.

Одним з основних методів у туристсько-краєзнавчій діяльності є *статистичний метод досліджень*. Статистичні дані можуть бути про стан населення, господарство, природні об'єкти, екологічну обстановку та ін. Так, вихідні дані для досліджень у роботах «Демографічна ситуація в Херсонській області та Каланчацькому районі» та «Особливості міграційних процесів в Україні та Херсонській області» були взяті з офіційних сайтів Державної служби статистики України, Державної міграційної служби України, Головного управління статистики у Херсонській області та у відділі реєстрації актів цивільного стану Каланчацького районного управління юстиції. Результати статистичного методу дослідження були наступні:

- головна причина міграцій – соціально-економічна: надлишок робочих рук в одних місцях і нестача в інших: різний рівень оплати праці: різні умови праці тощо;

- після здобуття незалежності обсяги внутрішніх міграцій в Україні значно скоротилися;

- домінують у внутрішніх міграціях переміщення між містом і селом. Сільське населення скорочується за рахунок впливу молоді в міста, що прискорює його старіння;

- для України з її певними територіальними відмінностями, обумовленими різними агрокліматичними умовами, природно-ресурсним потенціалом, міграція завжди мала велике значення не тільки для демографічного, але й для економічного розвитку не тільки областей, а й країни в цілому;

- у структурі трудової міграції з України збільшується обсяг довгострокової міграції; до міграції вдається більше молоді, жінок, мешканців міст, вихідців із північної, центральної та східної України;

- упродовж останніх двох років зростання чисельності українців, які виїхали на навчання за кордон, прискорилося;

- на даний момент в Україні спостерігаємо більше негативних тенденцій ніж позитивних, оскільки першочерговою постає проблема втрати досвідчених кадрів, які, не знайшовши належної роботи та заробітної плати вдома, починають шукати краще місце за кордоном;

- основу міграційного обороту Херсонської області складала внутрішньорегіональна міграція населення. Її потоки не впливають на формування чисельності населення, але зумовлюють зміни чисельності міських та сільських жителів. Міграційне скорочення населення відбулося виключно за рахунок міжрегіональної міграції;

- у зв'язку із складним соціально-економічним становищем в Херсонській області, в теперішній час приток мігрантів із інших регіонів країни не може підтримати міграційний приріст області;

- вивчення статево-вікової структури мігрантів на прикладі жителів селища Каланчак дозволяє зробити висновок про те, що пік міграційної активності населення припадає на працездатний вік 20-40 років, а кількість за статями приблизно однакова. Головні причини є навчання після здобуття загальної середньої та базової освіти, трудової міграції та поїздки на відпочинок;

- світовий досвід свідчить про важливість міграційних процесів для економіки країни. Саме тому необхідно створювати належні умови функціонування даного сектору.

Важливе місце у туристсько-краєзнавчій діяльності займає *картографічний метод*. Карти є джерелом інформації та демонстрацією результатів, отриманих іншими способами. Під час написання розділу «Формування ойконімічної карти» у роботі «Особливості топонімії Каланчацького району» використано різний картографічний матеріал. Це карти з електронного ресурсу «Карты уездов Таврической губернии», «Топографічні карти Херсонської області», атлас «Херсонська область».

Нами було з'ясовано, що формування карти ойконімів району складний та довготривалий процес, в якому ми виділили чотири етапи у змінах населених пунктів-ойконімів:

1. До офіційного приєднання Криму до Росії (1783 р.), на території Каланчацького району існували татарські поселення з тюркомовними назвами: Ачкуй, Янкой, Чанкара, Чурюм, Кременчик, які розташовувалися на узбережжі Чорного моря.

2. З 1783 по 1800 роки з території Кримського ханства в турецькі провінції емігрувала значна кількість татарського населення. Багато

татарських поселень залишилися не зайнятими, тому руйнувалися. На місці інших виникли нові поселення.

В 1783 році утворилася Таврійська губернія. Вирішальну роль у заселенні Півдня українського регіону відіграло селянство Лівобережної і частково Правобережної України, а також російських губерній та Бессарабії. Так, з 1783 по 1900 роки на карті з'являються нові поселення:

Каланчак – започатковане влітку 1794 року переселенцями з с. Турбаї Полтавської губернії;

Новокиївка – 19 червня 1869 року групою селян Таращанського повіту Київської губернії;

Бугайовка – заснована поміщиком Бугайським, колишнім офіцером Тамбовського піхотного полку в період 1802 – 1805 роки. Отримало свою назву на честь імператора Росії Олександра І;

Новопавлівка – засноване в 1830 році переселенцями з Полтавської губернії, яке складалося з хуторів Семихатки (проіснував до 70-х років 20 ст.) Батраки, Леоненки, Доброскоки, Морозівка, Гадили, Григорівка – центральний хутір, Колодії, Кулиди, Шахови;

Преображенка – назва села вперше згадується в 1783 році в архівних документа. Першим власником і засновником Преображенки був поміщик – полковник Дмитро Матвійович Куликовський;

Каїрка – хутір, який в 1872-75 рр. був заснований селянами з Поміщицьких Каїрів (нині Великопетиський р-н). Довгий час носив назву Шпондіяровка. Хутір виник біля пересихаючої річки Подової;

Атамань – перші свідчення датовані 1861 роком. Цікаво, що назва «Атамань» постійно трансформувалася. Так, на карті 1792 року – Атамань, 1871 року – Адамань, на карті 1903 року є назва вже «Александровка», а південніше, майже поряд – знову Адамань;

Чурюм – засноване поселенцями з Бессарабії в 1894 році;

Дофіне – засноване в 1828 році французом Дофіне, який служив поваром у князя Григорія Потьомкіна. Потім цей хутір перейшов у власність родини Фальц – Фейнів. Припускаємо, що дане поселення виникло на місці покинутих татарських поселень Ачукуй та Янкой, які позначені на карті Таврійської губернії 1792 року;

Щетинці – рік заснування 1805;

Хорли – засноване у 1897 році Софією Богданівною Фальц-Фейн (1835–1919) на місці та-

тарського поселення Ор-яли, яке стало морським торговим портом;

Домузла – перші письмові свідчення відносять до 1876 року.

3. ХХ ст. – це період великих політичних, соціальних перетворень.

В цей час з'являються нові населені пункти та перейменовуються існуючі.

1. Перейменовані населені пункти: Атамань – з 1919 р. в с. Друголександрівка, з 1969 року в с. Олександрівка; Бугайовка – з 1922 року в с. Новоолександрівку; Чурюм в Олексіївку в 1936 році; Домузла в Привілля в 1921 році; Дофіно в Роздольне в 1956 році; Преображенка в Червоний Чабан в 1930 році; Новопавлівка як село сформоване в 1976 році; Кременчик в Гаврилівку Другу в 1947 році; Черногрей в Бабенківку Першу в 1948 році;

2. Нові поселення: с. *Ставки* засноване в 1924 році селянами – бідняками з північних округів; с. *Пристань* засноване в 1905 році й перейменоване в Приморське в 1921 році; с. *Мирне* засноване в 1964 році. Виникнення села пов'язане з будівництвом залізничної дороги в 1951 році.

3. На сьогоднішній день на межі зникнення знаходяться населені пункти: Пам'ятник (28 осіб), Вербова (84 особи), с. Приморське (12 осіб). А сам Каланчацький район був утворений в 1939 році.

4. ХХІ ст. – 21 травня 2015 року в Україні офіційно вступили в силу чотири закони про декомунізацію. В Каланчацькому районі село Червоний Чабан перейменовано на село Преображенка (повернена стара назва).

Топографічні карти Херсонщини стали основою для розроблення туристсько-краєзнавчого маршруту «Степовими стежками Каланчацького району».

Історичний метод передбачає вивчення різноманітного історичного матеріалу, що стосується району, який вивчається. На жаль, місцевий архів зберігає дані лише з кінця ХХ ст. Архівні матеріали, які засвідчують заснування та розбудову Каланчацького району знаходяться в державних архівах Атономної Республіки Крим (м. Сімферополь) Одеської, Херсонської областей. Попри такі незручності, краєзнавцям завжди готові допомогти працівники КП «Каланчацький трудовий архів». Важливим джерелом для туриста-краєзнавця є також пам'ятки історії та культури.

⁸ Каланчак, Каланчацький район, Херсонська область [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ukrsrcr.com.ua/kherson/kalanch/kalanchak-kalanchatskiy>

Для створення *віртуального путівника* селища Каланчак⁸ довелося багато попрацювати з різним інформаційними джерелами, створити фотогалерею, картосхему розміщення екскурсійних об'єктів, щоб зацікавити гостей селища навіть тими об'єктами, які, на перший погляд, малозначущі.

Віртуальний путівник «Каланчак – степова оаза Таврійського краю» є інформаційний продукт, який створений у мережі Інтернет за допомогою сайту «Мойблог». Всі переміщення віртуальним путівником здійснюються за допомогою кнопок, розміщених на панелі: «Home», «Довідкова інформація», «Селище Каланчак та його околиці», «Екскурсії», «Медіа». У даному віртуальному путівнику запропоновано три екскурсії: «Оглядова екскурсія селищем Каланчак», «Степовими стежками Каланчацького району», «Хорловський порт С.Б. Фальц – Фейн». Всі три екскурсії різнопланові та містять цікавий історичний, географічний матеріал. Крім того, путівник містить відомості про пункти сервісу (заклади харчування, місце ночівлі), розклад руху автобусів, історією селища, екскурсійні об'єкти, які можна побачити під час розроблених екскурсій. Віртуальна подорож супроводжується фотоматеріалом.

Особливий інтерес для краєзнавців представляє топоніміка, як галузь науки, об'єктом дослідження якої, є закономірності виникнення, розвитку і функціонування власних назв географічних об'єктів.

Під час написання роботи «*Формування годо-німічної системи селища Каланчак*», були використані не тільки офіційні джерела, але й свідчення місцевих жителів про походження старих назв вулиць, різні періоди їхнього перейменування. Було з'ясовано, що загальна кількість годо-німів смт. Каланчак становить 78, з яких вулиць – 55, провулків – 23. До вступу в дію закону про «декомунізацію» у селищі найбільш широко були представлені назви вулиць та провулків антропонімічного походження – 45% (*Іллюші Кулика, І. Дніпровського, М. Грушевського та ін*); менше вулиць, у назвах яких віддзеркалюється економічний принцип номінації – 8% (*Садова, Робітнича, Теплична, Шкільний пр., Вишневий пр., Виноградний пр.*); 10% вулиць – символічні назви (*Молодіжна, Партизанська, Нова, Таврійська, Українська, Преображенський пр., Мирний пр.*); 13% - природні назви (*Сонячний пр., Південний пр., Роздольний пр., Західний пр.*); 13% вулиць представлені меморіальними назвами; 2% – назви-хроніми і вторинні назви – 9% (*Сімферопольська,*

Кримська, Перекопська, Каховська, Чорноморська). У 2016 році перейменовано 14 вулиць та 4 провулки, а також один мікрорайон. Після перейменування майже вдвічі стало менше назв-антропонімів (23%). Значно збільшилася кількість назв символічного походження (41%) та вдвічі (18%) вулиць з назвами вторинного походження.

У назвах антропонімічного походження, кількість вулиць та провулків, що отримали ім'я від прізвищ мешканців Херсонської області становить лише 14%, а кількість вулиць, що отримали назви від прізвищ видатних особистостей, які не проживали на території регіону дослідження, становить 86%. Таке співвідношення, беручи до уваги незначні розміри області, є досить показовим

Метод польових досліджень ми використовували для вивчення на маршруті географічних об'єктів, явищ та процесів. Безпосереднє вивчення природи та окремих її пам'яток під час подорожей, екскурсій, експедицій – є необхідним джерелом краєзнавчих знань. Наприклад, під час подорожі вздовж місцевої річки Каланчак (а вона зараз знаходиться на межі зникнення!), яка починається в Чаплинському районі та впадає у Каланчацький лиман у Каланчацькому районі, було проведено певний обсяг польових досліджень від витoku до гирла. Проведені гідрологічні, гідрометричні виміри, екологічне тестування річки, за фотографовані, як мальовничі місця, так і ті, які знаходяться у жахливому екологічному стані. Результати досліджень були узагальнені у науково-дослідницькій роботі «Дослідження річки Каланчак». Використовуючи відповідні методики було визначено, що середня швидкість течії річки Каланчак становить 0,23 м/с, середня витрата води 2,21 м³/с, річний стік – 69,62 × 10⁶ м³, падіння річки – 20,3 м, а похил річки – 0,47 м/км, що є досить низькими показниками з огляду характеристики швидкості течії. У днищі та на схилах долини річки Каланчак розташовані садиби смт Каланчак і с. Новоолександрівка. Крім цього, річка Каланчак є відвідним водоприймачем дренажних (зі скидом 1,1 м³/с) і зрошувальних вод з рисової системи пода «Гараджа» (витрати 0,5 м³/с) і при існуючому гідрологічному режимі не забезпечує відведення максимального аварійного скиду через недостатню пропускну здатність русла внаслідок його замулення і заростання водною рослинністю. А ще, в руслі річки Каланчак обладнані дві дамби в минулому рибколгоспу «Приморський», а зараз ПП Агрофірма «Амур» Скадовського району. Забудова схилів і

днища долини, його зарегулювання створюють умови підпору потоку ґрунтових вод, спрямованому у річку Каланчак (область розвантаження), погіршуючи тим самим природну дренажність території району і створюючи умови для підйому ґрунтових вод, яке веде до підтоплення населених пунктів і сільгоспугідь. Така господарська діяльність є прямим порушенням статті 80 Водного кодексу України. Практичної значимості набула ця робота в участі учнів школи у проекті «Відновлення річки Каланчак для майбутніх поколінь», впроваджений Українським товариством охорони птахів (ТОП) у партнерстві з Каланчацькою районною державною адміністрацією за фінансової підтримки Фондації Соса-Сола у 2016 році.

Краєзнавство у поєднанні з гуртковою роботою сприяє дотриманню важливого принципу педагогіки: «від близького до далекого, від не відомого до відомого». **Краєзнавча гурткова робота** – могутній засіб патріотичного, національного, морального та трудового виховання учнівської молоді. Так, діяльність гуртка «Географи – краєзнавці» Каланчацького ДЮЦ на базі нашої школи дає можливість школярам більш детально вивчати всі компоненти природи нашої місцевості у взаємозв'язку. Економічні дослідження спрямовані на вивчення промисловості, сільського господарства, транспорту, окремо взятого підприємства району. Під час занять належна увага приділяється темам «Охорона природи», «Топоніміка та мікротопоніміка». Захист робіт проводиться на засіданнях шкільного наукового товариства «Ерудит», а далі захист на науковій конференції членів Малої академії наук, яка відбувається в січні. За підсумками конференції кращі дослідницькі роботи пропонуються на обласний конкурс – захист. Такими роботами стали «Демографічна ситуація Каланчацького району», «Дослідження стану річки Каланчак», «Топонімічна карта Каланчацького району».

Форми проведення заходів в позаурочній діяльності є різні. Саме **краєзнавча гра** сприяє згуртуванню дитячого колективу, виявленню прихованих можливостей і здібностей дітей. І що важливо, кожен учасник, включаючись в дію, отримує можливість поповнити багаж знань з регіональної історії, географії, народознавства, екології. Вже три роки ми проводимо загальношкільні ігри з краєзнавства: «Херсонщина – мій рідний край», «Сторінками Червоної книги Херсонщини», еколого-краєзнавчий турнір «Моя Мала Батьківщина». До участі запрошуються учні 5-11 класів.

Таким чином, використання краєзнавчого матеріалу при вивченні будь-якого предмета, в позакласній роботі сприяє вирішенню завдань гуманітаризації освіти. Насамперед краєзнавство допомагає учням сформуванню національного характеру, розуміти особливості нації, її душу. Широке залучення дослідників до вивчення рідної землі розвиває у них кращі якості дослідників та патріотів свого краю, а отже України в цілому.

Ефективність використання комплексу форм, методів і засобів туристсько-краєзнавчої діяльності, сприяють не тільки формуванню знань та патріотичних почуттів школярів, але й трансформації їх у ціннісні орієнтири, патріотичні переконання, поведінку, дії та вчинки патріотичного спрямування, тобто у принцип життєдіяльності.

Висновки. Отже, теоретичний та емпіричний розгляд можливостей використання краєзнавства в патріотичному вихованні підрастаючого покоління є актуальним з огляду на складність самого процесу виховання, з урахуванням рівня культури молодого покоління та сформованості морально-духовних цінностей. Краєзнавчі науково-дослідницькі роботи мають вплив на формування не тільки екологічного та культурного мислення, але й виховання патріота своєї малої батьківщини, готового протистояти бездуховності, безкультур'я, безвідповідальності, байдужості.

References

Vaskivska G.O. Formuvannya cinnisno-smislovih orientacij uchniv starshoi shkoli zasobami zmistu suchasnogo pidruchnika [Tekst] / G.O. Vaskivska, S.V. Kosyanchuk // Problemi suchasnogo pidruchnika: zb. nauk. prac / [red. kol., golovn. red. V.M. Madzigon; nauk. red. O.M. Topuzov]. – K.: Ped. dumka, 2011. – Vip. 11. – 800 s. – S. 107–120

Ona O.V. Kraeznavstvo yak resurs nacionalno-patriotichnogo vihovannya / Tavrijskij visnik osviti : nauk.-

metod. zhurn. / Herson. akad. neperer. osviti. – Herson: [b. v.], 2017. – № 1. – 30 s.

Ushinskiy K.D. *Vibrani pedagogichni tvori. Tom 1* – Kiev: Radyans'kashkola, 1983. – 488 s.

Slepuhina R.I., Potapov A.V. Istoriya Tavrijskogo krayu do utvorennya Hersonskoy oblasti. / Informaciyni tekhnologii v osviti, naucitavirobnictvi, 2014, vip. 5(6) – S. 34-44

Urivalkin O.M. Istorichne kraeznavstvo. Navch. Posibnik dlya studentiv – Nizhin, 2002. – 157 s.